

אמנות לעם

בין אמנים, מדינה וקהל

:: יוני משעל

בחופש פסח נהנינו כולנו משיפעת הטוב שהרעיפו עלינו החברים מבנק הפועלים, זכינו לבקר בסינמטק, במוזיאון תל אביב ובעוד מבחר אתרי תרבות בחינם. כלומר בלי כסף. מישהו שכח לספר שבמוזיאונים הגדולים ברחבי העולם, ישנו יום בשבוע, במשך כל השנה, שבו המבקרים יכולים להכנס ללא תשלום. מוזיאונים אחרים פתוחים לקהל הרחב כל ימות השנה חנים אין כסף. ברוסיה הסובייטית היו בתי האופרות והמוזיאונים פתוחים לקהל הרחב בחינם. אחרוני האנשים הפשוטים היו שייכים לאליטה בכל הקשור לתרבות. למה צריך לחכות למשה, שיוציא את העם העברי ממצרים ואת העם הישראלי מדל"ת אמותיו כדי לראות תערוכה במוזיאון שמת"מר להוביל את האמנות בישראל? מדוע מי שלא שייך למעמד בעל ממון או פנאי לבקר במוזיאונים צריך לחכות לחסדיהם של מנהלי בנק? הבחירה איננה מקרית, ויש בה כדי להעלות שאלות על מקומה של האמנות והתרבות בחיי הישראלים.

בבתי הספר בישראל, חדר האמנות ימצא לרוב במקלט. האיזן זה מוזר, הבחירה החוזרת הזאת לשכן את האמנות במרתף של המוסד החינוכי? תרבות בבית הספר בדרך כלל מתמצה בסל התרבות, שלעיתים קרובות עולה כסף נוסף להורים, או בפלקטים ופוליגלים על הקיר עם דיוקנאות הנשיא, ראש הממשלה ומילות התקווה, או ציור 100 שנה לפטירת הרצל. כבר כמה שנים ברציפות שהוא מת 100 שנה. האם זה מצביע על סדר העדיפויות הלאומי?

בתי הספר הגבוהים לאמנות הם סיפור בפני עצמו. חלקם פרטיים ולכן יקרים מאד, רובם המכריע לא מעניק תואר אקדמי אלא תעודת גמר בלבד. שני פרמטרים שעושים סינון ראשוני למי שילמד בהם. המועצה להשכלה גבוהה מכירה בתארים של מכללות למקצועות שונים ונחוצים לחברה, למה לא לאמנות?

בפוליטיקה של ההשכלה הגבוהה, יש מסר ברור של עדיפות ללימודים בעלי יישום "פרקטי" כלשהו. השאיפה הזאת, שלכל דבר תהיה משמעות מעשית, היא עוון מתמשך ובעל משמעויות כבדות. כשם ש'נולד לרקוד' משטחת את אמנות המחול למופע וירטואוזי חסר עומק, כך ההבחנה בין מקצוע פרקטי ללא פרקטי הופכת את החברה לבעלת עניין מיוחד ביישומים מידיים, בעיקר בחברת השוק חסרת הפשרות.

בשביח הנשמה אבל לא רק

רבים מבכים כיום את אובדנה של הסולידריות בישראל, את ההתנכלות ההולכת וגוברת של אדם לרעהו ואת הרוע המחלחל לצבא שלנו (המוסרי ביותר בעולם, כמובן). בישראל של ימינו אבדה ההבנה אודות הקשר בין תרבות נגישה לכל, עיסוק באמנות והרחבת הנפש מעבר ליום יומי, לכין חברה בריאה יותר, יוצרת יותר וסולידרית יותר.

בבתי הספר בישראל, חדר
האמנות ימצא לרוב במקלט.
האין זה מוזר, הבחירה החוזרת
הזאת לשכן את האמנות
במרתף של המוסד החינוכי?

והיוצרים?

כדי להגיע למצב שבו מקצועך יהיה יצירת תרבות לכלל החברה והטמעת היסוד המוסף לחיי האנשים מתוך עניין אישי, או מתוך שליחות, או מתוך איזה סיבה שלא תהיה, צריך לעבור דרך התחיתים. קשה לומר שזה פרקטי ללמוד אמנות. גם מבין המגיעים לשלב שאחרי הלימודים, אחוז קטן ממשיך לעסוק באמנות כיותר מתחביב. מעטים אף יותר מתפרנסים מהעיסקה, וברוב המקרים נאלצים לעשות משהו אחר בנוסף, מתוך אילוץ וכניעה למכבש היום יום.

בפאריס מממנת העירייה דירות לאמנים כדי שיוכלו לשבת בביתם בצנעה אך בנוחות, לשתות קוראסון ולאכול קפה, ולעשות את הדברים הלא ברורים שהם מכנים אמנות. ההטבה הזאת לא ניתנת לכל אחד, אך עדיין השיקול של אמן לגור בעיר או במקום אחר נמצא ברשימת הסיבות שהאמנות בפאריס זוכה למעמד כה גבוה. זה מעגל שמזין את עצמו. כמובן שהעירייה מכסה את הוצאותיה בקלות בעזרת התיירות שמגיעה מכל העולם כדי לצרוך את האמנות הזאת. שוב, מה שעשוי להיתפס כבזבוז מוחלט של כסף מקבל דוקא משמעות יישומית.

ישנן מילגות לאמנים בישראל אבל הן מעטות. מלבד מכירת עבודות השמורה לחפצים בכך ולמעטים אחרים בלבד, אין ממש דרך אחרת להתפרנס מאמנות. רוב האמנים המובילים בישראל מלמדים אמנות להשלמת הכנסתם. אין בכך שום פסול (נהפוך הוא), אך עדיין מדובר באילוץ, שספק אם רבים מבין האמנים המלמדים היו בוחרים בו במציאות אחרת.

החברה למען אמנים - אמנות למען החברה

אפשר להמחיש את העניין בדוגמא מתחום אחר: בגרמניה ניתנים כל שירותי הבריאות חינם, ועלויות הבריאות למדינה קטנות בהרבה מאלה של ישראל באופן יחסי לגודל האוכלוסייה. למה? מכיוון שאנשים נהיים חולים הרבה פחות פה הולכים לרופא רק כשממש חולים כי ביקור רופא עולה כסף. גם התרופות עולות הרבה יותר ולכן לוקחים תרופות רק כשממש מוכרחים. לכן חולים יותר. מסתבר שרפואה מונעת, כמו בגרמניה, עולה פחות בטווח הארוך, גם אם היא מחייבת הרבה יותר ביקורים אצל הרופא. גם החינוך הגבוה חינם, או בעלות סימלית חוסך כסף רב לתעשייה ומאפשר תעסוקה ברמת ידע גבוהה בעלויות לא גבוהות, נגישה לשכבות אוכלוסייה מגוונות. בסופו של יום, זה כלכלי.

אולי אלה המוזות ששותקות כל עוד התותחים רועמים, אך ישנן דוגמאות ממערכות אחרות, שאפשר ללמוד מהן על הכלל. המשך ההתעקשות על מפעל 'תרבות יום א', במערכת כמו צה"ל, שההיבט הפרקטי שלו, כפי שאמר המ"מ שלי בטירונות, הוא "ללמד איך להרוג אנשים אחרים", יכולה להראות תמוהה. אך בכל זאת, הולכים חיילי היחידות הלוחמות מדי חודש, פחות או יותר, לראות הצגה או לשמוע הרצאה, שאינה קשורה ישירות לעיסוקם כחיילים. בצבא מבינים, שקבוצה חברתית שכזו, ללא פורקן לתכונות האנושיות הנטועות בחבריה, לא תוכל ליישם את הפרקטיקה של המקצוע הצבאי.

דוגמא נוספת היא החשיבות הרבה שנותנות חברות ההיי-טק להעשרת עובדיהן המסורים - סדנאות משחקים, טיולים, הרצאות וערבים חברתיים הם רק מקצת מהיום יום שמקיף את עובד ההיי-טק בחברות שמעוניינות לשמור על עובדיהן. במונחים של ניהול, זה אפילו מוגדר כשיטה מוכחת להעלאת התפוקה מהעובדים: להעשיר אותם בנוסף לעבודתם השוחקת.

כשם שינולד לרקוד' משטחת את אמנות המחול למופע ורטואזי חסר עומק. כך ההבחנה בין מקצוע פרקטי ללא פרקטי הופכת את החברה לבעלת עניין מיוחד ליישומים מיידים, בעיקר בחברת השוק חסרת הפשרות.

בעידכון הקודים התרבותיים שלו לפני שיוכל להתקדם חברתית. זוהי הפוליטיקה של התרבות, וכל פעולה לשינוי נעשית במסגרת הזאת.

ישנם שני מקומות שבהם מתרחשת עשייה תרבותית עצמאית, על אף הקשיים המוערמים על יוצריה: ירושלים ותל-אביב. נסיונות נוספים נעשים, אך הם לעולם יעברו דרך אחת הערים הללו לפני שיזכו להכרה רחבה יותר. בערים האלו ישנה התערבות פעילה של הרשויות ליצירה של תרבות. האנשים שגרים בהן הם שותפים פעילים ביצירה הזאת, מה שנותן להם נקודת זינוק טובה הרבה יותר מזאת שיש למי שרק רואה את מה שקורה שם. בתי הספר לאמנות בירושלים וההשקעה הגדולה של עיריית תל אביב בתושביה בתחום התרבות, הם הדבר שמפריד בינן לבין שאר הערים בישראל והופך אותן לאבן שואבת ליוצרים ולעשייה אמנותית. המכשולים הניצבים בפני העשייה קטנים יותר – ישנם יותר משאבים, ויותר מכך ישנו קהל, ועוד יוצרים לשיח שיוצר את המרחב התרבותי.

באופן שבו התרבות פועלת כיום, נוצר מצב אבסורדי בו האמנות נחשבת לתרבות גבוהה ולא רלוונטית, והתרבות השטחית והריקנית ביותר, שאינה שייכת למעשה לאף חלק מתרבויות המהגרים או הוותיקים פה, נתפסת כשאיפה של העם היושב בציון.

טיעון נפוץ, שניתן למצוא בפרשנות של בכירי הכלכלנים דוגמת נחמיה שטרסלר וסבר פלוצקר הוא, שאי אפשר להשקיע בתחומים לא רווחיים מכיוון שאין את הכסף הראשוני להשקיע בהם, ובטווח הרחוק הם אינם מצדיקים את עצמם. מפתיע איפוא שיולי תמיר, שרת החינוך הנכנסת, גילתה שעלות המימון לחינוך גבוהה חינם, היא בגובה ההוצאה השנתית על מילגות לסטודנטים הניתנות כיום. האם לא ידעו את הנתון הזה עד כה? כל כך מקומם לחשוב, שכל הזמן הזה, עם מאבקי הסטודנטים וההתנכרות של משרד האוצר לדרישות של צעירים אחרי צבא, הכסף היה קיים והוצא באופן קבוע על מילגות לבודדים.

אם נחזור לתחום התרבות, שמעצביו הם הוגים, סופרים, אמנים, מוזיקאים וכולי, המשוואה עובדת באותו אופן: ככל שיינתן פנאי גדול יותר ועדיפות לעיסוקים אשר מפתחים יכולות אסתטיות ומשאבים ליצירה, ושמטרתם ליצור דיאלוג מתמיד בין העוסקים בה לסביבתם, כך תגדל היכולת של האנשים להפיק יותר מחייהם ומחברתם. התהום הפעורה בין הבנת העניין ובין הגישה הרווחת, שאין להשקיע במה שאין לו שימוש תכליתי, תמנע מהתרבות להיות נוכחת יותר בחיינו.

פער נוסף, שאולי הוא אף רחב ועמוק יותר, הוא הפער העצום בין מרכז לפריפריה. זהו פער כלכלי וגיאוגרפי שמפריד בין מי ששייך לתרבות המקובלת ובין מי שמוצא עצמו מחוץ לה. מי שגר רחוק ויש לו כסף, מצליח לגשר על הפער במעט, ולצרוך את התרבות השלטת. מי שאין לו כסף, זוכה להכיר את התרבות רק דרך הטלוויזיה, שבעיקר מרחיקה אותו מיכולת עצמאית ליצור משהו שונה ממה שהוא רואה על המסך. ניתן לטעון, שיש תרבות עצמאית גם לתושבי עיירות הפיתוח ובכפרים הערביים, אך למעשה, הסביבה שמרכיבה את ערי הפריפריה חסרה את המושגים התרבותיים שיהיו נחוצים לתושביה בכדי להשתלב בשפת התרבות השליטה. הם רחוקים מהמרכז, שם התרבות מתעצבת, ומתוקצבים פחות.

מכיוון שתרבות מורכבת מאנשים ומוסדות, גם בה פועלת מערכת של מרכזי כוח. מושגים תרבותיים הם השפה והאופן שדרכם מרכזי כוח אלה מעצבים את התרבות בה הם חפצים. גם אם הכוונה היא לשנות את חוקי המשחק, אי אפשר לעשות זאת בלי להכיר את הדרך שבה האליטה פועלת. מכיוון שהחברה אינה משאירה אפשרות של ממש להיות עצמאי ומנותק מחוקיה, מי שמגיע עם רקע אחר יצטרך להשקיע מאמץ רב

המשך ההתקשות על מפעל 'תרבות יום א', במערכת כמו צה"ל, שההיבט הפרקטי שלו, כפי שאמר המ"מ שלי בטיחנות, הוא "ללמד איך להרוג אנשים אחרים", יכולה להראות תמונה.

יהונתן משעל הוא מרכז קהילת 'מהפך' בפלורנטין, צלם ומורה במדרשת בית ברל לאמנות

yonimishal@gmail.com